

ساری پژوهی - ۱

یافته‌های باستان‌شناسی در ساری

مصطفی شریفی

رسانش نوین، ۱۳۹۳

سرشناسه	: شریفی، مصطفی، ۱۳۶۶ -
شناسه افزوده	: موسوی، سیدرحیم، ۱۳۵۲ -
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
عنوان و نام پدیدآور	: یافته‌های باستان‌شناسی در ساری/ مصطفی شریفی.
مشخصات نشر	: تهران: نشر رسانش نوین، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۲۸ ص.
فروست	: ساری‌پژوهی/ دبیر مجموعه سید رحیم موسوی‌ساروی: ۱
یادداشت	: کتابنامه.
ناسه افزوده	: ساری‌پژوهی: ۱.
موضوع	: ساری
موضوع	: حفاری‌ها (باستان‌شناسی) -- ایران -- ساری
موضوع	: باستان‌شناسی -- ایران -- ساری
ردیف	: ۹۵۵/۲۲۲
رده بند	: ۱۳۹۳ ج. ۱. ۲۵الف/ DSRT۰۹۵
شابک	: دوره: 1-00-7792-600-978 : ج. 8-01-7792-600-1978
شماره کتاب/سی	: ۳۷۲۹۳۸۱

تهران. خیابان بهار شمالی. کوچه شکبیا. نبش کوچه شیراز، پلاک ۷. واحد ۲
تلفن: ۷۷۵۳۰۵۳۶ - ۰۹۱۲۱۳۰۹۱۳۱ www.sanadch.co.ir

یافته‌های باستان‌شناسی در ساری

مصطفی شریفی

دبیر مجموعه ساری‌پژوهی: سیدرحیم موسوی‌ساروی

طراحی جلد: زهره ایزدی‌راد

صفحه‌آرایی و گرافیک: علیرضا علی‌نژاد

اجرا: فرشاد علی‌نژاد

لیتوگرافی: فیلم‌گرافیک

چاپ: متین

صحافی: ولیعصر

شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

چاپ اول، تهران، ۱۳۹۳

قیمت: ۳۰۰۰ تومان

فهرست

- ۹.....پیش سخن
- ۱۳.....مقدمه
- ۱۸.....جغرافیای طبیعی شهرستان ساری
- ۲۲.....تپه ترکام، چهاردانگه ساری
- ۲۶.....تپه سد، دودانگه (فریم) ساری
- ۳۰.....تپه قلعه پی، دودانگه (فریم) ساری
- ۲۹.....گورستان زرین آباد ساری
- ۳۱.....تپه شاه نشین، دودانگه (فریم) ساری
- ۳۵.....کاخ جهان نما، فرح آباد ساری
- ۴۰.....پی نوشت ها
- ۴۵.....کتاب نامه

وقتی سخن از باستان‌شناسی به میان می‌آید، بی‌درنگ حفاری و کندوکاو در سرزمین‌های قدیمی همچون مصر، ایران و یونان به ذهن می‌رسد، شاید به تصویر ذهنی از دفینه‌های پرزرق و برق مملو از اشیایی از جنس طلا، نقره و سنگ‌های قیمتی. اگر هم در طول زندگی خود تا حدی به آثار تاریخی دیدی علمی و فرهنگی نگاه کرده باشیم، شاید یادی از ویتترین‌های موزه‌هایی که گذرمان به آنها خورده است در ذهن تداعی شود؛ ولی کمتر اتفاق می‌افتد فکر خانه‌ای قدیمی در همسایگی خود و یا تپه ماهورانی که کار حادهای که مرتب از کنار آنها عبور می‌کنیم یا قطعه‌ای از یک ظرف سفالی شکسته که موقع بیل‌زدن باغچه خود یافته‌ایم، به ذهن راه یابد، درحالی‌که باستان‌شناسی شامل تمام این موارد می‌شود که به آن «اسناد باستان‌شناختی» می‌گویند. اسناد باستان‌شناختی شواهد ترک‌شده از فرهنگ‌های تاریخی و پیش از تاریخی مربوط به رفتارهای پویای گذشته است (Thomas, 1991:131).

درک تحول ایده‌ها و نهادهای فرهنگی نیاز به مطالعه تاریخ تحولشان در بافتی رفتاری دارد. از آنجاکه بیشتر رفتارهای انسان‌ها بازتاب مادی دارند، مطالعه آثار مادی که نیاکان ما

برجای گذاشته‌اند، مهم‌ترین روش در بازسازی گذشته است (علیزاده، ۱۳۸۳: ۵۳). تا چندی پیش باستان‌شناسی را علمی وابسته می‌شمردند و آن را شاخه‌ای از تاریخ یا جغرافیا می‌دانستند، تا این‌که در اواسط قرن نوزدهم باستان‌شناسی هویت خود را کاملاً شناخت و به‌عنوان علمی مستقل مورد تأیید همگان قرار گرفت، ازجمله تأثیرگذاران بر این جریان می‌توان به «کلارک» اشاره نمود که در کتاب خود با زبانی ساده اما صریح این طور عنوان کرده است: باستان‌شناسی، باستان‌شناسی است (Clarke, 1969). باستان‌شناسی علمی است که به مطالعه گذشته انسان از طریق بقایای مادی و فرهنگی او می‌پردازد و به دنبال بازسازی شواهد زندگی انسان و بیان علت تغییر آن است. باستان‌شناسی شامل چندین مرحله پژوهشی می‌شود که به ترتیب عبارتند از: «ماهده» «توصیف» «تفسیر» توضیح (Willey and Phillips, 1958: 4) هدف نهایی باستان‌شناسی نیز، شناخت گذشته می‌باشد (Charles and Orser, 2002: 207).

در باستان‌شناسی می‌توان مطالعه زندگی بشر را حتی بدون نیاز به هیچ سند مکتوبی مانند سکه‌های، ابای خط انجام داد. تقریباً از هر شی می‌توان برای روشن‌تر شدن جزئیات زوایای پنهان زندگی‌های گذشته استفاده کرد. برای مثال ریزش‌های ساختمان‌های باستانی، چگونگی خانه‌هایی را که مردمان گذشته در آن زندگی می‌کردند، یا بقایای ابزارآلات باستانی نشان می‌دهد، آن‌ها نور کار می‌کردند. استخوان جانوران و بقایای گیاهان هم، نوع تغذیه مردمان گذشته را بیان می‌کنند؛ گرده‌های گیاهی و صدف‌های حلزونی و بقایای درختان و گیاهان، نوع آب و هوا و پوشش گیاهی منطقه را بازگو می‌کند. باستان‌شناسان بر خلاف مورخان، مردم‌شناسان، سیاست‌مداران و جامعه‌شناسان قادر به مشاهده مستقیم رفتارهای مردمان گذشته نیستند و در عوض باید برای

مطالعه رفتارها و عقاید جوامع گذشته فقط به داده‌هایی اتکا کنند که بعد از استفاده و متروک شدن به صورت بقایای مادی اندکی برجای مانده‌است. در مجموع می‌توان گفت باستان‌شناسی به عنوان یک علم، مشتمل بر اصل، مهارت‌ها و دانش‌هایی است که با استفاده از آنها می‌توان به کشف، شناسایی و استخراج مطالب از روی آثار باستانی ناقل شد.

در عصری که سود مادی و منافع اقتصادی حرف اول را می‌زند، هدف از باستان‌شناسی اغلب به زیر سؤال می‌رود. گذشته از این موارد، باید گفت هدف اصلی از باستان‌شناسی دست‌یافتن به اطلاعاتی در باره نحوه زندگی و عملکرد جوامع نوین و جوامع در گذشته‌های بسبب دور است. میل به دانستن و اکتشاف، بسته به میزان دانش عام مردم، به صورت‌های گوناگون متجلی می‌شود. تقریباً برای بیشتر مردم، کنجکاوی در مورد گذشته مشترک است، میل به دانستن این که مردم چطور زندگی و رفتار می‌کردند و چه عواملی باعث تغییر در روند زندگی مردمان در طول قرن‌ها و اعصار شده‌است و سئوالاتی که این دست را می‌توان تا حد قابل ملاحظه‌ای با استفاده از باستان‌شناسی پاسخگو بود؛ همچنین باستان‌شناسی به ما یاری می‌رساند که یک بیشتر از زندگی‌های جوامع گذشته داشته باشیم و این امر به ترتیب به عمیق‌تر از جامعه‌ای که در حال حاضر در آن زندگی می‌کنیم به تعاقب آن به توسعه جامعه‌ای که در آینده خواهیم داشت، کمک شایانی می‌کند.

شاید بیشتر مردم زمانی که به یک تپه باستانی برمی‌خورند و یاد سخنان باستان‌شناسان می‌افتند که این تپه در روزگاران دوردست شامل شهر بزرگی بوده که تا صدها یا هزاران سال آباد بوده‌است؛ به این فکر می‌افتند که چطور یک شهر تبدیل به تلی از خاک می‌شود یا چطور این تپه آثار چند هزار سال را در دل

خود جای داده‌است، در پاسخ باید این گونه بیان کرد که روند شکل‌گیری تپه‌های باستانی با یک فرمول بسیار ساده قابل شرح است: ساختمان‌سازی < ترک اقامتگاه > تشکیل آوار < انباشت تدریجی خاک > تخریب < مرمت و یا نوسازی مجدد.

تکرار این فعالیت‌های انسانی در طول زمان روی هم، باعث انباشتگی لایه‌های فرهنگی و ارتفاع یافتن سطح محوطه از زمین‌های اطراف شده، و تشکیل چیزی را داده است که ما امروزه آن را «تپه» یا «تل باستانی» می‌نامیم. به زبانی ساده‌تر هر چه از لایه‌های بالایی تپه‌ها به سمت اعماق کاوش کنیم به لایه‌هایی با تاریخی قدیمی‌تر مواجه خواهیم شد.

بدانسانان از دو روش برای تاریخ‌گذاری داده‌های باستان بهره می‌گیرند: نخست از طریق گاه‌نگاری مطلق که شامل اسفاده از روش‌های فیزیکی و شیمیایی، مانند آزمایش کربن ۱۴^۱، ترمو لومینسانس^۲، پتایم آرگون^۳، حلقه‌شماری درختان و ... می‌شود و دوم از طریق گاه‌نگاری نسبی که شامل تعیین قدمت هر لایه نسبت به لایه زیرین یا زبرین؛ همچنین مقایسه آثار با یکدیگر است که منجر به سناسازی نسبی قدمت اثر می‌شود.

لازم است بدانیم؛ دو عامل طبیعی و انسانی موجب تخریب آثار و تپه‌های باستانی می‌شوند: عوامل طبیعی، شامل تغییرات زمین‌شناختی، فرسایش آب، باد، باران، آفتاب، رسوب‌گذاری، بلایای طبیعی همچون سیل، زلزله، آتشفشان، آتش‌سوزی، انبساط یخ و حرکت یخچال‌ها، رانش زمین، طوفان‌های شن، تخریب توسط رویش ریشه گیاهان و نباتات و فساد میکروبی می‌شود؛ عوامل انسانی نیز موارد زیر را در بر می‌گیرد: ساخت و سازهای عمرانی (ساختمان‌سازی، جاده‌سازی، سدسازی، استخراج مواد معدنی و حفر زمین)، فعالیت‌های کشاورزی

(شخم‌زدن زمین، تسطیح زمین، جنگل‌داری)، کاوش‌های غیرمجاز و جنگ‌های داخلی و خارجی. به‌منظور آسان‌شدن مطالعات و پژوهش‌های باستان‌شناسی و تخصصی پرداختن به موضوعات علمی در ایران و دیگر کشورها، علم باستان‌شناسی را بر مبنای تاریخ تقسیم‌بندی کرده‌اند؛ از این رو ابتدا که انسان‌های نخستین شروع به ساخت ابزارهایی از جنس سنگ و استخوان کرده‌اند (حدود ۲ میلیون و پانصد سال پیش) «دوره پیش از تاریخ» نام نهادند؛ پایان این دوره هم‌زمان می‌شود با اختراع خط که در خاورمیانه این امر بسیار سریع‌تر از نقاط دیگر صورت گرفت (حدود ۳۰۰۰ سال پیش از میلاد)، این دوره در ادبیات باستان‌شناسی با عنوان «دوره تاریخی» معرفی می‌گردد، با این تفاهات که در باستان‌شناسی ایران این دوره با شروع حکومت مادها (حدود ۱۰۰۰ سال ق.م) شناخته شده‌است؛ با ورود دین اسلام به ایران دوره تاریخی خاتمه می‌یابد و «دوره اسلامی» جایگزین آن می‌شود که تا به امروز این تقسیم‌بندی برقرار است.